

Anmeldelser og litteraturnyt

Ved arkivar, *cand.mag.* Dorrit Andersen, arkivar, *cand.mag.* Henrik Becker-Christensen, *universitetslektor, cand.mag.* Gerda Bonderup, *professor, dr.theol.* Troels Dahlerup, *cand.mag.* Tove Elklit, *cand.mag.* Jørgen Fink, *professor, dr.phil.* Troels Fink, arkivar, *mag.art.* Henrik Fode, arkivar, *cand.mag.* Ib Gejl, *universitetsadjunkt, cand.mag.* Jens Villiam Jensen, arkivar, *cand.mag.* Erik Korr Johansen, *universitetslektor, cand.mag.* P.C. Willemoes Jørgensen, *professor, dr.phil.* Tage Kaarsted, *universitetslektor, cand.mag.* Jens Chr. Mannicke, *mag.art.* Wivan Munk-Jørgensen, *universitetslektor, cand.mag.* Johan P. Noack, *afdelingsleder, cand.mag.* Helge Paludan, *universitetslektor, cand.mag.* Nikolaj Petersen, *professor, dr. phil.* Henning Poulsen, *professor, dr.phil.* Erik Rasmussen, *dr.phil.* Helge Søgaard, *universitetslektor, dr.phil.* Leo Tandrup, *professor, dr.phil.* Erik Ulsig, arkivar, *mag.art.* Jørgen Witte og arkivar, *cand.mag.* Paul G. Ørberg.

Ole Feldbæk & Niels Thomsen (red.):
Festskrift til Kristof Glamann.
(Odense University Press, 1983).
419 s.

Festskriftet til Kristof Glamann rummer 22 afhandlinger, der for overskuelighedens skyld kan samles i fem grupper.

7 af afhandlingerne kan henføres til rubrikken *økonomisk historie*.

Nordmanden Fritz Hodne skriver om de økonomiske langtidskonjunkturer (de Kondratieffske cyklusser) og om udviklingen i Norge set i forhold til dem. Han behandler tre områder af norsk økonomi, der i tidens løb blev økonomisk førende: sildefiskeriet efter 1815, skibsfarten efter 1850 og olieindustrien efter 1970. Artiklen er vel-skrevet og interessant, men det forekommer betænkeligt uden videre at si-destille sildefiskeri med industriel aktivitet i forbindelse med en omtale af de økonomiske konjunkturer, da sildefiskeri har en helt anderledes grad af

umiddelbar naturafhængighed end industriproduktion, jvf. at silden forsvandt nordover i periodens løb. Der er også en vis uklarhed om, hvad det egentlig er, der analyseres. Hodne definerer sine tre vækstbrancher som brancher med en overgennemsnitlig vækst i produktiviteten, men de tal han anfører vedrører væksten i de tre branchers eksport (for skibsfarten brutto-fragtraterne), og det siger ikke uden videre noget om produktiviteten. Hovedformålet med Hodnes artikel er at undersøge, om Schumpeters teori om de tekniske innovationers afgørende betydning for den økonomiske vækst finder støtte i det norske materiale, og det mener han den gør.

De teknologiske innovationer er også udgangspunkt for Lennart Jörberg. Han behandler spredningen af den nye teknik og dens betydning for den industrielle udvikling i Sverige. Frem til 1870 havde spredningen kun et forholdsvis begrænset omfang sammenhængende med, at det var handels-

huse, der igangsatte og finansierede industrivirksomhederne, men fra 1870 udvidedes kredsen af industrielle igangsættere, og adskillige af dem var nu teknikere; samtidig blev kredit- og bankvæsenet udbygget, og det afløste handelshusene mht. finansieringsfunktionen.

Bankernes betydning for den økonomiske udvikling i Sverige tages op til behandling i en artikel af Ernst Söderlund. De afgørende forandringer i svensk bankvæsen frem til 1930 kom i de to gode konjunkturaftak 1850'erne og -60'erne og 1895-1920. I den første periode fik Sverige et net af uafhængige regionalbanker og tre storbanker. De kunne klare behovene for bankaktivitet i de gennemgående vanskelige år fra 1873 til 1895, men da konjunkturerne slog om, kunne banksystemet ikke imødekomme det hastigt voksende behov for industrielle investeringer, og det udløste en kraftig koncentrationsbølge inden for bankvæsenet, samtidig med at der var en klar tendens til sammensmeltning af lederlaget inden for industri og bankvæsen.

Riitta Hjerpe behandler den økonomiske udvikling i Finland 1860-1980 på europæisk baggrund og viser, at Finland fulgte de generelle konjunkturer, men med en tendens til at klare sig forholdsvis lempeligt i de dårligere konjunkturer. Det gælder både 1880'erne og 1930'erne, og det sidste er så meget mere imponerende, som Finland efter selvstændigheden i 1917 havde måttet lægge sin udenrigshandel radikalt om.

Niels Thomsen undersøger entreprenør- eller foretagerbegrebets anvendelighed som forklaring på den danske dagspresses udvikling fra 1750 til vore dage og kommer frem til, at resultatet er overvejende negativt.

Den næstsidste af de økonomisk-historiske artikler er Lars Herlitz' ele-

gante redegørelse for den engelske merkantilistiske økonom Thomas Mun's betalingsbalanceteori. Mun adskilte sig fra den gængse merkantilistiske teori, som så et eksportoverskud – udlignet ved en ædelmetaltilførsel – som det eneste kriterium på, at et lands handelsbalance var gunstig. I modsætning hertil opstillede Mun et mere udbygget betalingsbalancebegreb, som altså ikke begrænsedes til varehandelen, men også inddrog andre økonomiske udvekslinger med udlandet, for Englands vedkommende bl.a. pengeoverførsler til udlandet, både de engelske katolikkers ulovlige betalinger til jesuitter i udlandet og de engelske købmænds udførsel af penge på kongelig licens med henblik på import af varer. På debetsiden satte Mun begge grupperes transaktioner blandt de regulære poster, men på kreditsiden satte han jesuiternes pengeoverførsler under saldoen, mens købmændenes blev opført blandt de regulære poster. Herlitz har givet sin artikel overskriften 'Købmænd og jesuitter', fordi den forskellige indplacering af de to grupperes pengeoverførsler illustrerer grundsynspunktet hos Mun: Pengene til jesuitterne var et tab for landet, mens købmændenes penge på kgl. licens til import var en investering, fordi de ikke sigtede på at forøge det indenlandske forbrug, men på reeksport. Den gængse merkantilistiske teori opererede kun med import og eksport og havde som målsætning, at eksporten skulle overstige importen. Differencen skulle udlignes med ædelmetal og dermed punktum. Ædelmetallet var en del af nationens rigdom og skulle blive i landet. Mun derimod sondrede mellem den del af importen, som blev forbrugt, og den del, der blev reeksporteret. Det afgørende blev nu, at eksporten oversteg den del af importen, der gik til indenlandsk forbrug. Dette synspunkt

indebar, at der ikke var noget betænkeligt ved at tillade, at købmændene sendte penge ud af landet til import, selv om importen derved oversteg eksporten, når blot det skete med henblik på reeksport og ikke på øget indenlandsk forbrug. Mun plæderede altså for, at et eksportoverskud skulle geninvesteres i udenrigshandelen i stedet for at lade det blive i landet, og han gav dermed udtryk for en mere dynamisk opfattelse af økonomien end den gængse merkantilistiske.

På grænsen til den næste gruppe artikler står Erling Ladewig Petersens interessante, men noget uoverskuelige behandling af forskellige problemer i forbindelse med kapitaltilførslen til Danmark 1550-1650 og landets overgang fra domænestat til skattestat. I det omfang materialet tillader sammenlignes den danske udvikling med den svenske. Han vender sig mod den opfattelse, at kapitalknaphed bremse den økonomiske udvikling i Skandinavien frem til 1620'erne og peger bl.a. på Kieleromslagens betydning som kreditmulighed for den danske konge og adel.

4 af artiklerne behandler *handelshistoriske* emner.

Artur Attman behandler i artiklen om ædelmetallernes rolle i handelen mellem vest og øst 1000-1800 specielt perioden efter 1500. Det mønster, som i middelalderen havde karakteriseret handelen på Levanten og Balticum, nemlig at varestrømmen gik kraftigere fra øst til vest og måtte udlignes af en ædelmetalstrøm den modsatte vej, fortsatte i de følgende århundreder og gjorde sig nu også gældende i Ostindienhandelen. I voksende grad kom ædelmetallerne til Europa fra Amerika, og ret hurtigt blev Holland center for ædelmetalfremstillingen. Attman opstiller beregninger over, hvor stor den hollandske ædelmetaleksport øst-

på var og når frem til, at den formentlig steg fra o. 3 mill. rigsdaler (à 25,98 g. sølv) ved år 1600 til ca. 8 mill. omkring 1780.

Niels Steensgaard beskæftiger sig også med Asienshandelen i sin artikel. Han rejser spørgsmålet, hvordan det kunne gå til, at de europæiske lande kom til at dominere den asiatiske handel. Det er et spørgsmål, han blev konfronteret med allerede i sin studietid i 50'erne. Dengang kunne det ikke besvares, da der næsten ikke fandtes forskning om den indre asiatiske udvikling. Denne situation er nu slået om i sin modsætning, uden at man endnu er nået frem til et tilfredsstillende svar, fordi den stærkt øgede viden om den asiatiske udvikling peger i retning af, at de asiatiske lande havde bedre muligheder for at modstå den europæiske dominans end oprindeligt antaget. Og dog blev den europæiske dominans en kendsgerning. Steensgaard afviser Wallersteins ny-eurocentriske forklaring, uden at man dog på nuværende tidsunkt kan formulere en overbevisende alternativ forklaring.

Hans Chr. Johansen skildrer Østersøområdet forsyning med amerikanske varer i 1700-tallet og koncentrerer fremstillingen om årene 1784-95 på grundlag af en edb-behandling af Øresundstoldregnskaberne. 3 varer belyses særlig indgående. Det er sukker, kaffe og stokfiskholt (der blev brugt til farve- og blækfremstilling). Frankrig og her specielt Bordeaux spillede frem til begyndelsen af 1790'erne den vigtigste rolle som udskibningssted, men alt i alt var det forholdsvis små mængder, der gik ind i Østersøområdet, da de fleste skibe sejlede den vej i ballast.

Endelig skildrer Stein Tveite i en artikel om norsk tørst alkoholforbruget i Norge. Det er historien om dansk ufølsomhed og misregimente kulminerende i et forbud mod brændevinsbræn-

ding i 1750'erne. Her blev et broderfolk ladt i stikken og tvunget til at importere brændevin fra Flensborg, som dengang langt fra var, hvad den senere blev. 1816 kom hævnens time, brændingsforbudet blev lempet og samtidig indførtes forbud mod at importere brændevin lavet af korn eller kartofler.

3 artikler behandler *kolonihistoriske* emner.

Svend Erik Green-Pedersen skriver om den dansk-vestindiske slavehandel, der for en stor del var en vestindisk mellemhandel og ikke et led i trekant-handelen, og hvor det danske flag i mange tilfælde blev brugt som bekvemmelighedsflag. Slavehandelen var i øvrigt ikke særligt indbringende for Danmarks vedkommende, men spillede en vigtig rolle med hensyn til at skaffe arbejdskraft til plantagerne i Vestindien. Green-Pedersen behandler også ophævelsen af slaveriet og slavehandelen og ser den som et led i den danske regerings liberale reformer på linje med stavnsbåndets ophævelse. Denne politik byggede på den efter Green-Pedersens mening *ideologiske* opfattelse, at frihed ville føre til velstand.

Ole Justesen giver i en biografi af Heinrich Richter (1785-1849) en meget interessant skildring af en dansk mulat-købmands skæbne og hans forsøg på at opbygge og fastholde en stærk økonomisk position på Guldkysten i overgangszonen mellem kolonimagternes og de afrikanske samfunds kultur og indflydelse.

Benedicte Hjejle giver en tolkning af Rudyard Kiplings historier om Mowgli i Junglebogen. Hun ser junglen som britisk Indien i tiden efter Sepoy-oprøret og Mowgli som Kipling selv, englænderen der vokser op i en fremmed kultur, som han lærer at klare sig i, men hvor han dog er en fremmed, og hvor han aldrig havde kunnet begå

sig, hvis ikke ulvene havde taget ham til sig og beskyttet ham. Ulvene tolkes som almindelige mennesker, både indere og englændere, og på det punkt virker tolkningen ikke så umiddelbart overbevisende som på de øvrige. I hvert fald forekommer det en overvejelse værd, om ikke dyrene i junglen skal opfattes som den indiske befolkning i dens forskellige kaster og grupperinger, og menneskene skal opfattes som englænderne og Mowgli som både Kipling selv og i videre forstand the white man slet og ret, som trækker tornene ud af dyrenes poter og dog bliver mødt med deres had, fordi han kan se dem lige i øjnene.

2 af artiklerne kan med lidt god vilje henregnes til *maritim historie*.

Ove Hornby og Carl-Axel Nilsson skitserer den danske tankskibsflådes historie. Tankskibene betød ingenting i den danske handelsflåde, før A.P. Møller i mellemkrigstiden begyndte at investere i denne type skibe, og lige siden har dette rederi været dominerende i dansk tankskibsfart.

Ole Feldbæk tager udgangspunkt i la longue durée, hvis betydning han ikke vil bestride, men som man på den anden side også kan få nok af. Således rustet tager han fat på slaget på Rheden med henblik på at fastslå hvad klokken var, da det begyndte, og hvor længe det varede. Der foreligger forskellige oplysninger om dette, men en kildekritisk undersøgelse viser, at det startede kl. 10³⁰ lokal tid, og at den engelske øverstkommanderende admiral Parker kl. 13¹⁵ gav signal til at afblæse kampen, hvilket Nelson imidlertid satte sig ud over, og først kl. 15³⁰ – efter at kronprinsen havde accepteret hans forslag til våbenhvile – gav Nelson sit signal til at standse kampen. 5 timer af evigheden er altså, hvad slaget på Rheden kan gøre krav på, og det er i sig selv ikke meget, men det er rigtigt,

som Ole Feldbæk afslutningsvis påpeger, at en korrekt kronologi er en forudsætning for en korrekt analyse af begivenhedsforløbet, og uden omhyggelige undersøgelser på det konkrete plan mister beskæftigelsen med la longue durée til syvende og sidst sin mening.

De sidste 6 artikler berører forskellige emner, som Kristof Glamann direkte eller indirekte har været involveret i.

Richard Willerslev beskriver ved hjælp af en stikprøveundersøgelse før-industrialismens boliger i København og viser, at den gennemsnitlige boligstandard målt ved areal pr. beboer var ringere o. 1800 end den var o. 1875. Industrialiseringsprocessen havde altså ikke i den periode medført en forringelse af boligstandarden for hovedstadens befolkning med hensyn til det gennemsnitlige boligareal.

Ole Lange bringer en række nutidige eksempler på journalisters vanskeligheder med at udnytte kilder med den fornødne kritik og fortæller herunder om en kilde, hvis udsagnsevne og udsagnskraft kun blev overgået af dens udsagnsvilje, og som gennem måneder demonstrerede, at dens troværdighed stod mål med dens repræsentativitet, alt dette ene og alene for at få lanceret en løgn på et for børskurserne strategisk vigtigt tidspunkt. Således kan kilderne altså også udnytte journalisten.

Erik Helmer Pedersen opridser hovedlinjerne i landbrugsorganisationernes holdning til stat og samfund i Danmark og Tyskland fra 1880'erne til 1930'erne, altså i overgangsfasen mellem agrar- og industrisamfund. Artiklen har titlen 'Romantik og politik' som udtryk for den opfattelse, at trods tydelige forskelle mellem de danske og tyske landbrugsorganisationer var der helt op i 30'erne en god portion romantik hos organisationslederne i begge lande og deres drøm om at kunne bjerger et bondesamfund uskadt gennem in-

dustrisamfundets konjunkturelle kriser. Udviklingslinjerne i de to lande opridses sideløbende, og der drages sammenligninger mellem dem, men egentlig komparativ er artiklen ikke.

Vagn Dybdahl trækker nogle linjer op til belysning af de institutionelle rammer om dansk historisk forskning med særligt henblik på at belyse forskningsrådenes arbejde og betydning siden deres start i 1968.

Eino Jutikkala beskriver spredningsmønstret ved 4 koppeepidemier i Finland 1761-99 og viser, hvor smitten kom fra, og hvordan den bredte sig. Det er i sig selv ikke særlig interessant, men har værdi som et led i en større forskningssammenhæng, som går ud over rammerne for en artikel.

Birgit Nüchel Thomsen skriver om trustlovsforslaget af 1919 og opridser hovedtrækkene i dets tilblivelse og gang gennem rigsdagen. Artiklen er et led i videregående studier af monopollovgivningen i Danmark og har karakter af indledende sonderinger på området.

Alt ialt er festskriftet en bog, man læser med stor interesse. Det afsluttes som sig hør og bør med en liste over Kristof Glamanns skrifter.

Jørgen Fink

Gunnar Sneum: *Guldhornene. Den hedske billedbibel*. (Chr. Erichsens Forlag, 1982). 156 s. ill., 125 kr.

Den nordiske arkæologi har udviklet sig i en udpræget nypositivistisk retning, næsten ensidigt satsende på yderverdenen. Den er derfor ikke uden grund blevet karakteriseret som »skærvologi«, idet den i reglen har negligeret den indre sfære og dermed undersøgelsen af det menneskesyn og den livsfilosofi, som lå bag de storslåede hulemalerier, bag Gundestrupkarrets og guld-